

PIERRE LOTI'NİN AZİYADE'SİNDE ROMAN SANATI

*Fuat Boyacıoğlu**

Résumé

Pierre qui avait rédigé les plus beaux exemples du roman exotique, a évoqué les couleurs locales, les coutumes, les habitudes des habitants des pays où il avait voyagé. L'un des romans exotiques les plus connus de Pierre Loti c'est **Aziyadé** dont l'action se passe en Turquie ottomane. L'auteur y a exprimé l'amour turc malgré les conditions négatives en Europe contre les Turcs.

L'art romanesque dans **Aziyadé** a un caractère classique. L'action centrale se déroule dans une espace et un temps donnés. Ce roman exotique est complètement classique et partiellement autobiographique: classique parce qu'il s'y agit d'une histoire passionnante et attachante autour de laquelle tournent de nombreux personnages dont les sentiments et les actes sont profondément décrits et autobiographique parce que le romancier Loti transpose certaines bribes de sa propre vie.

Dans **Aziyadé** Loti a adroitement romancé dans son imagination les impressions qu'il avait obtenues, les souvenirs qu'il avait vécus en Turquie ottomane par l'intermédiaire des personnages quasi-fictivement créés.

Anahtar Kelimeler: *Loti, roman, technique romanesque, Aziyade,*

1-Yaşamı

Gerçek adı Julien Viaud olan Pierre Loti, 1850 yılında Fransa'nın Rochefort şehrinde doğmuştur. "Bu ismi, Tahiti'de biten Loti çiçeğinin adından almıştır. "(1) Mesleği deniz subayıdır. Bu mesleği, yapıtlarında önemli rol oynar.(2) **Bir çocuğun Romanı**(1980),**İlk Gençlik Yılları** (1919), **Fakir Genç Bir Subay**(1923) adlı yapıtlarında Rochefort'da geçirdiği gençlik yıllarını anlatır. Uzun bir deniz subayı mesleği sayesinde sanayideki gelişimin her ülkenin yerel güzelliğini yok etmeye başladığı yıllarda dünyanın değişik ülkelerini dolaşmıştır.

Loti'nin yapıtlarında seyahat ettiği ülkelerin maddi ve manevi atmosferinin etkileri, gelenekleri, görenekleri ve yaşam biçimleri görülür. Bundan dolayı, Pierre Loti'nin romanı, egzotik bir romandır. Fransız edebiyatı tarihçileri Lagard ve Michard'a göre "Loti'nin romanlarında başka ülkelerin manzaraları, egzotik çerçevesi, mahalli renkleri, romanın olay örgüsü kadar yer alırlar (3)". Yazarın romanlarının konusu aşağı yukarı aynı şema üzerine oturur: bu, uzak bir ülkenin limanına gelen bir denizci subayının sonunda ayrılmak zorunda kaldığı yerli bir kıza aşık olma şemasıdır(4). Loti'nin bu egzotizm zevki, kendi ülkesinin insanlarını ve yaşam biçimlerini betimlemekten uzak tutmuştur. Geniş okuyucu kitlesi, onun eserlerini heyecanlanmak, kafa dinlemek, düşler kurmak hayalen bilmediği ülkelere gidip

oranın insanlarıyla birlikte yaşama yolları aramıştır. Örneğin bir **Aziyade** ve **Düş Kırıklığına Uğrayanlar** Osmanlı Türkiye'sine, bir **Rarahu** Okyanusya'ya, bir **Madam Krizantem** Uzak Doğuya, bir **Kardeşim Yves** ve **İzlanda Balıkçısı** Britanya'ya ,bir **Ramuncho** İspanya'daki Bask bölgesine bizi götürür.

2-Pierre Loti'de Türk Sevgisi

Loti'nin Türklere olan sevgisi yapıtlarında önemli yer tutar. Samimi bir Türk dostu olan Loti,Trablusgarb, Balkan savaşlarında, Birinci Dünya Savaşında ve Milli Mücadelede Türkiye'yi hararetle desteklemiştir. Birincisi 1870 yılında olmak üzere birçok kez İstanbul'a gelmiştir. Türkiye'de, sıcak ve sevgi dolu bir karşılama yapılmıştır. Devlet adamı ve yazarlardan geniş bir çevre edinmiştir. Has köy, Tepe başı, Kandilli, Divan yolu, Orta köy ve Çarşamba semtlerinde çeşitli evlerde ve yalılarda oturmuştur. Türkiye hakkında birçok kitap kaleme almıştır. On beş kadar olan bu yapıtların birinci bölümü, Sultan II. Abdulhamit dönemine aittir:Bunlar **Aziyade, Elem Çiçekleri , Sürgün Kudüs, Galile, ve Çöl'dür.** Balkan Savaşından Kurtuluş savaşına kadar geçen zamanı içine alan ve Türk Milletinin uğradığı haksızlıkların savunmasını yapan kitapları ise dört tanedir:**Can Çekişen Türkiye, Ermeni Katliamları, Bize Gerekli Olan Müttefikler, Sevgili Fransa'mızın Doğuda Ölümü.** Bu yapıtlarıyla ve çeşitli gazetelerde çıkan yazılarıyla Türk Ulusunun sevgisini kazanmıştır. Bugün İstanbul ve Bursa'da çeşitli cadde ve kahvehanelere onun adı verilmiştir.

3 Kasım 1921 yılında Ulu Önder Atatürk , Pierre Loti'ye mektupla birlikte Türk Ulusuna karşı göstermiş olduğu hakseverlik ve civanmertliğine minnettarlık ifadesi olarak hediye bir halı göndermiştir. Loti bu mektuba cevabı, kendisi felç hastası olduğu için sekreterine yazdırmıştır. Bu mektubu, şu cümle ile bitmektedir:”Zat-ı Samilerinin en sadık ve muti hadimi olmakla kesb-i şeref eylerim.”(5)

3-Aziyade de Roman Sanatı

Pierre Loti, gerçek yazı hayatına 1879 yılında kaleme aldığı **Aziyade** ile başlar. Bu roman, gerçek hayatta olmuş olaylar ile romancının hayal dünyasında yarattığı öğelerin ustaca yoğrulduğu bir romandır. Roman tarihte gerçekten vuku bulmuş Osmanlı tarihinde “Selanik Vakası” ya da “Kız Vakası” denilen bir olay ile başlar. Olay şu şekilde cereyan etmiştir: Bir Bulgar kızının Müslüman olduğu için Bulgar uyruklu Amerikan Konsolosluğundaki adamlarca kaçırılmasına Selanik büyük gösteriler düzenlemişti. Halkı yatıştırmaya giden Fransız konsolosu Alman konsolosu öldürülmüştü. Avrupa uluslarının baskısı sonucu, suçu kesin sabit olmamış altı kişi Avrupa devletlerinin elçilerinin katıldığı bir törenle idam edilmiştir.

İşte böyle bir atmosfer içinde Selanik'e gelen roman kahramanı, İngiliz deniz subayı Loti, Selanik'te tanıştığı Aziyade isimli bir Çerkez kızına aşık olur. Aziyade ile teması Samuel sayesinde yapar. Loti, Aziyade'yi görebilmek için Arif Efendi takma ismini kullanır. Görevi gereği İstanbul'a gitmek zorunda kalan Loti, tekrar birlikte olmaya söz verdiği Aziyade'den ayrılır. Onunla İstanbul içinde şark havası teneffüs edilen bir evde yaşama hayalini kurar. Eyüp semtinde şark nostaljisini tadabilmek için Türk tarzında süslediği bir ev tutar. Kendisini fark ettirmemek için

Arif Efendi kılığına bürünür. Burada Aziyade ile buluşurlar ve birlikte mutlu bir hayat yaşarlar. Fakat ne yazık ki, bu aşk macerası, Loti'nin görevi gereği İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmasıyla sona erer. İngiltere'ye çağrılır.

İngiltere'ye döndükten sonra Aziyade'yi İstanbul'u kutsal Eyüp semtini unutamayan roman kahramanı Loti, birkaç ay sonra tekrar Türkiye'ye geri döner. Aziyade'nin öldüğünü öğrenir. Buna son derece üzülür. Bu üzüntüsünü bir nebze yatıştırmak için Türk vatandaşı olur ve Osmanlı Ordusuna katılır. Türkiye'nin saflarında Kars savaşında görev alır ve şehit düşer. Roman şu satırlar ile sona ermektedir: "Kendisi (Muhammed korusun) İslam'ın kahraman savunucuları arasında Karacaemir ovalarında Kızıl tepe yamaçlarında gömülmüştür (7)."

Kısaca romandaki merkezi olay, belirtilen çerçevede cereyan etmektedir. Roman denildiği zaman hikaye yani bu romanda geçen olay akla gelir(8). Bilinen geleneksel romanda hikaye, geçmiş zamanın kullanımı, kişi, olayların doğrusal ve kronolojik seyrine uyulması gibi birkaç roman tekniğine dayanır.

Aziyade de olay, belli bir zamanda belli bir mekanda cereyan etmektedir. Yani olayda, zaman ve mekan birlikteliği söz konusudur. Bu roman klasik ve otobiyografik bir yapıya sahiptir: klasik bir romandır çünkü, hareketlerinin karakterlerinin ve duygularının analiz edildiği birçok kahramanı sahneye koyan, sürükleyici, bir hikayenin anlatımının söz konusu olduğu sağlam temellere oturmuştur.(9)

Aziyade de yabancı bir Çerkez kızına İngiliz deniz subayının aşkı söz konusudur. Roman başlığı, baş kahramanın aşık olduğu kızın ismini taşımaktadır. Roman tarihinde "klasik romanların çoğu baş kahramanın adını taşırlar: Don Kişot, Goriot Baba, Eugenit Grandet, Madame Bovary, Nana, Manon Lescaut v.d."(10) . Böylece kadın kahraman romana damgasını vurmaktadır. Bu roman , "1877' de İstanbul'da yaşanmış bir aşk macerasının söz konusu olduğu hatıraların"(11), romanlaştırılmış bir biçimdir. "Loti'nin yapıtı, yaşadığı olayların roman biçimine dönüşümünden başka bir şey değildir. Zira izlenimlerini ve anılarını yazdığı günlüğü, bütün kitaplarının ana kaynağıdır(12). Bu günlük sayesinde yaşadığı geçmişi , bütün tazeliğiyle canlandırmaya çalışır. Bu yönüyle Pierre Loti, **Kaybolan Zamanın Peşinde** adlı yapıtın yazarı Proust'tan önce bizzat kendi hayatının sırrını ve özünü yakalamaya ve zihnen yaşamaya çalışır. Hissettiği bir duygu , unutulmuş olan izlenimler dünyasını tekrar canlandırır(13). Küçük bir olayla istem dışı bir anıyı (souvenir involontaire) hatırlar ve bilinç akımı oluşur. Aşağıdaki örnek, bu anlatım tekniğini somutlaştırmaktadır: "Brightberry'de eski ıhlamur ağaçları altında otuyordum. Mavi başlı bir baştankara kuşu başımın üstünde karmaşık uzun uzun ötüyordu: bu ötüşüne bütün ruhunu veriyor ve onun bu ötüşü bende anılar dünyasını uyandırıyor(14)." Kuşun ötüşünü iyice dinledikçe Loti'nin bilinç altında bulanık anılar, gittikçe netleşmeye başlar. Kuşun ötüşü, Aziyade ile İstanbulda yaşadığı aşk dolu hayata götürür. Yaşadığı o anılarını anlatmaya başlar. (15) Bu çağrışım tekniği , büyük romancı Proust'da sıkça görülür. Örneğin Proust'un yüzünü sildiği bir havlunun kokusu denize girdiği bir günü , yediği madlen çikolata , çocukluğunda teyzesinin verdiği çikolatayı anımsatır.

Görüldüğü gibi **Aziyade**, yazarın gerçek hayatında yaşadığı olaylarla kurgunun ustaca harmanlaştırılmış bir bileşimidir. Bu roman, sadece yazarın gerçek yaşamının olduğu gibi aktarımı değildir. Gerçek hayatının yanı sıra hayal gücünde ürettiği kurgusal öğeler de söz konusudur. Yazarın gerçek hayatta yaşamadığı kurgusal olaya bir örnek verelim: romanda Loti bir İngiliz Subayı olarak görülmektedir ve Arif Ussam Efendi olarak Osmanlı ordusuna katılır. Anlatıcı bu konuda şöyle der: “yanımda Türk yatağanı sarkıyordu ve yüzbaşı üniforması giymiş biri bulunuyordu. Buradaki insan Loti değil, yüzbaşı Arif Ussam adını taşıyordu. (16) Bir başka sayfada “son Kars savaşının ölüleri arasında Arif Ussam Efendi adıyla Türkiye hizmetine alınmış olan İngiliz Deniz Kuvvetlerinden bir genç subayın cesedi bulunmuştur(17).”

Gerçek hayatta Loti, Yüzbaşı Arif Ussam adıyla Osmanlı ordusunda bulunmamış ve Kars savaşına katılmamıştır. Bu yazarın uydurduğu bir kurgudur.

Edebiyat çevreleri, Pierre Loti’yi hayal gücünden yoksun oluşundan dolayı eleştirmişlerdir. “Günlüklerden çıkarılmış olan kitaplar , dolaysız olarak anılarını dile getirmek veya gezi notlarını derlemek yeterli olmadığı zaman Loti, kişisel maceralarını aktarmıştır (18)”. Yani saf hayal gücü ile romanını kaleme almamıştır. Tıpkı Andre Gide ‘in **Kalpazanlar** romanında günlükler gibi, Loti’nin romanında da günlükler bizzat romanın içinde önemli yer tutarlar. “Loti’nin romanlarında uzak bir ülkenin limanına gelen bir denizci subayının sonunda terk etmek zorunda kaldığı genç bir kıızı baştan çıkarması aşık olması gibi basit bir olayın anlatımı görülür (19). Bu şemaya göre İngiliz deniz subayı Loti Selanik limanına gelir Aziyade isimli bir Çerkez kızına aşık olur ve sonunda işinin gereği onu terk etmek zorunda kalır. Roland Bourneuf ve Real Ouellet’e göre “deniz romanları yazan bir yazar, ayrılmak zorunda kalan denizci ve terk edilen sevgilinin yürek parçalayıcı vedalaşmalarının , kesilen konuşmaların , uzayan sessizliğin uzunca tasvirini yapar ve Pierre Loti’nin döneminde bunların sevildiği gibi hazin bir öykü elde eder(20).”

Bilindiği gibi roman, romancının hayal gücüyle yarattığı bir dünyanın aktarımıdır. İşte bu kurgusal dünyadaki anlatımın gerçekleşebilmesi için bir anlatıcıya ihtiyaç vardır. Anlatıcı zaman ve mekan içinde cereyan eden olayları anlatır. Aziyade romanında anlatıcı bizzat yazarın kendisidir ve adı Loti’dir. Birinci kişi ağzıyla hikayeyi anlatır. Loti’nin günlükleri ve Plumbet isimli kişi ve kız kardeşi ile mektuplaşması olayın anlatımında büyük bir rol oynarlar. Böylece roman günlükler ve mektuplarla anlatılır. Bu romanda hem bütün olaya tanık olan birinci kişi ağzıyla anlatım yapan anlatıcı, hem de bir Tanrı gibi her yerde bulunan kahramanların kalp ve zihinlerine giren bir anlatıcı söz konusudur.

Hikaye tasvirlerle anlatılır. Romancı bize uzak ülkelerde bir Fransızın yaşadığı hayatı duyduğu hisleri, edindiği izlenimleri aktarır. Deniz ufuklarını, ormanları, çölleri ,yakıcı iklimleri, mezarlıkları tasvir eder(21). **Aziyade** de yerlerin , kişilerin tasvirleri önemli bir yer tutar. Balzac gibi Loti önce olayın geçeceği yeri , orada yaşayan insanları tasvir eder ve olayı cereyan ettirir. Örneğin önce Selanik’te bulunan mekanı , oradaki ahaliyi tasvir eder ve olayı anlatır(22). Olay önceden hesapla-

nan bir seyri takip eder ve belli bir zaman çizgisinde ortaya çıkar ve gelişir(23). Böylece Loti'nin zaman anlayışı , Proust'un saatin ve takvimin zamanı değil fakat duyguların zamanı anlayışı ve Robbe-Grillet'in zihinsel zaman anlayışı ile zıtlık oluşturur(24). Proust'un zaman anlayışının tersine Loti olayı takvim zamanını göre ilerletir.

Roman kahramanı, romanı oluşturan en önemli öğelerden biri olduğu ve kahramansız bir romanın mümkün olamayacağı inkar edilemez bir gerçektir(25). Loti romanında hareketleri, duyguları analiz edilmiş klasik yapıtlı kahraman tipleri sunar. Aşağı yukarı sürekli olarak sonunda başarısız olan ve acı çeken kuvvetli tutkulara sahip ilkel ve kaba yapıtlı kahramanları sever(26). Romanda baş kahraman Loti'dir ve üç isimle görülür: Loti, Arif Efendi ve Marketo'dur(27).

Loti kahramanların ismini vermeden onların fiziksel ve ruhsal tasvirini yapar ve sonra ismini verir. Bunu şöyle örneklebiliriz: "böyle gözlere sahip olan genç kadın ayağa kalktı uzun ve sert kırmaları olan Türk sitili bir feraceyle bele kadar gösterdi.(...) Gözbebekleri Doğu şairlerinin dile getirdiği o eski deniz yeşilindendi. Bu genç kadın Aziyade idi(28). Aynı şekilde Loti ve Aziyade arasında aracılık yapan Samuel'in tasvirini yaptıktan sonra adını veriyor(29). Diğer ikinci derecede kahramanlar, Ahmet ,İhtiyar Hayrullah ,Behice'dir.

Pierre Loti kahramanlarını konuştuğu dili veya yerel dili aynen romanında vermektedir.

"Samuel bildiği İngilizce üç sözcüğü bana söyleyecek kadar cesaretlendi:-Do you want to go on board?(Gemiye gitmek istiyor musunuz?) (30).

Arabça, Fransızca, İspanyolca ve Yunanca karışımı melez bir dil olan sabir diliyle Samuel'in konuşması romanda verilmektedir. "Te portarem col la mia barca.(Seni kayığımla götürürüm)(31).

Aziyade'nin Türkçe konuşmaları romanda şöyle geçmektedir."Sen tchok chéytan, Loti!.....Anlamadım seni (Sen çok şeytansın Loti.....Anlamadım seni)

"Benim djan senin, Loti,"(Benim can senin Loti)

"Bak, Lotim (...) katch tané parmak bourada var(Bak Lotim burada kaç parmak var?"

"Bou, boundan bir partcha kutckuk(Bu, bundan bir parça küçük)"

Buna benzer bir çok Türkçe cümle ve sözcük romanda geçmektedir. Romanda kahramanların kullandığı dilin aynen verilmesi romanın egzotikliğini ve doğallığını güçlendirmektedir.

Sonuç olarak **Aziyade**, egzotik romanın en güzel örneklerinden biridir. Pierre Loti'nin uzak bir ülkenin limanına gelen bir denizci subayının sonunda terk etmek zorunda kaldığı genç bir kızı baştan çıkarıp aşık olması şeması **Aziyade** de aynen görülür. Seyahat ettiği Osmanlı Türkiye'sinden edindiği izlenim ve sahip olduğu anıları, hayal dünyasında yarattığı kurgusal öğelerle kaynaştırarak ustaca romanlaştırmıştır. Romanda geçen olay ve olaylar doğrusal ve kronolojik bir çizgi-

de, belli bir zaman ve mekanda fiziksel ve ruhsal analizleri yapılmış klasik kahra-
manlarla cereyan etmektedir.

DİPNOTLAR

* Selçuk Üniversitesi Öğretim Görevlisi

- 1- Pierre Loti, **Pecheur d'Islande**, Calman Lévy Yayınevi,1972,s.1.
- 2- Bkz.André Lagard ve Laurent Michard , **Histoire de la Littérature Française XIX. Siecle**, Bordas Yayınları,1966,s.565.
- 3- **A.g.y.**, s.565.
- 4- Michel Raimond, **Le Roman depuis la Révolution**, Paris, Armand Colin Yayınevi,1968,ss.130-131.
- 5- Bkz. Pierre Loti, **Can Çekişen Türkiye**, Çeviriyi yapan ve hazırlayan Fikret şahoğlu, Tercüman 1001Eser, ss.169-172.
- 6- Pierre Loti, **Aziyade**, çev.Nahit Sırrı Örik'in notu, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1995,s.15.
- 7- Pierre Loti, **Aziyadé**,Paris, Calman Lévy Yayınevi,1969,s.245.
- 8- Muharrem şen, **La Jalousie de Robbe-Grillet et La Nouvelle Technique Romanesque**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları,1869, s.42.
- 9- Alain Robbe-Grillet, **Pour un Nouveau Roman**, Paris, Minuit Yayınları, 1963
- 10- Muharrem şen, **A.g.y.**,s.42.
- 11-Andrée.Alvern ,Notice biographique in **Le Mariage de Loti,et Pecheur d'Islande**, Paris, Larousse Yayınevi,1952, s. 8.
- 12- **A.g.y.**, s.9.
- 13- Michel Raimond, **La Crise du Roman**, Paris, José Corti Yayınevi, 1985,s.58.
- 14- Pierre Loti, **Aziyadé**,s.242.
- 15- Bkz. **A.g.y.**ss.242-246.
- 16- **A.g.y.**, s.86.
- 17- **A.g.y.**, s.254.
- 18- Michel Raimond, **Le Roman depuis la Révolution**, s.130.
- 19- **A.g.y.**, s. 131.
- 20- Roland Bourneuf ve Réal Ouellet,**L'Univers du Roman**, Paris, P.U.F. Yayınları,1972,s.30
- 21- Bkz.Georges Plinval ve Edmond Richer, **Histoire de la Littérature Française**,Paris, Hachette Yayınevi, 1978,s.230.
- 22-Bkz. Pierre Loti, **Aziyadé**, s.11.
- 23-Bkz.**A.g.y.** ss.9-15-23-26.
- 24-Muharrem şen, **A.g.y.**, s.47.
- 25- **A.g.y.**, s.48.
- 26- Bkz.André Lagard ve Laurent Michard ,**A.g.y.**, s.565.
- 27- Pierre Loti, **Aziyadé**,s.14.
- 28- **A.g.y.**, s.12.
- 29-Bkz. **A.g.y.**, s.14.
- 30- **A.g.y.**, s.15.
- 31- **A.g.y.**, s.15.
- 32- **A.g.y.**, ss.92-162.